

ARCHAEOLOGIA BELGICA

240

A. MATTHYS

DE MOTE VAN KESSENICH

BRUSSEL

1981

ARCHAEOLOGIA BELGICA

ARCHAEOLOGIA BELGICA

Dr. D. V. Kessenich

240

Staatjes en verlagen uitgegeven door de
Nationale Dienst voor Opgroeven
Deel 1
1040 Brussel

DE MOTE VAN KESSENICH

Etudes et rapports édités par le
Service national des Fouilles
Part de l'archéologie

DE MOTE VAN KESSENICH

Nationale Dienst voor Opgroeven
BRUSSEL
D.19840029

ARCHAEOLOGIA BELGICA

Dir. Dr. H. Roosens

Studies en verslagen uitgegeven door de
Nationale Dienst voor Opgravingen
Jubelpark 1
1040 Brussel

Etudes et rapports édités par le
Service national des Fouilles
Parc du Cinquantenaire 1
1040 Bruxelles

© Nationale Diest voor Opgravingen

D/1981/0405/9

ARCHAEOLOGIA BELGICA

240

A. MATTHYS

DE MOTE VAN KESSENICH

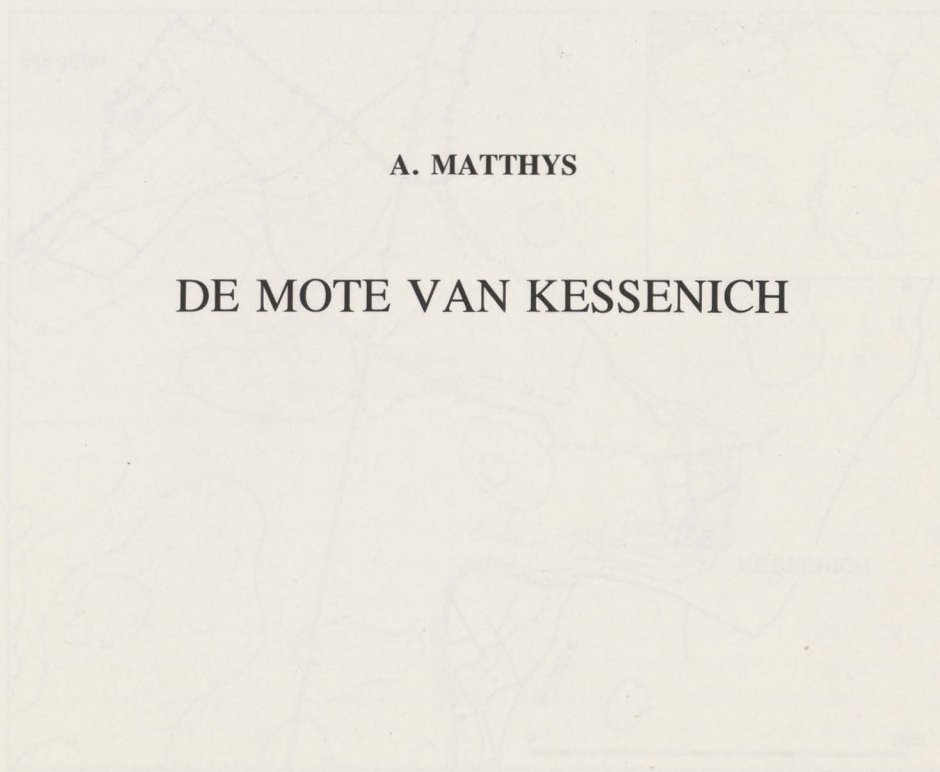

Fig. 1. Algemeen topografisch-topografisch plan.

* Opdrachtgever: de college van Burgemeester en Wethouders van de Gemeente van Kessenich, Cadeautoren: de Gemeente van Kessenich, Nederlandse tekst.

BRUSSEL

1981

TOPOGRAFISCHE SITUATIE*

Kessenich ligt 6 km ten noorden van Maaseik, bij de huidige Belgisch-Nederlandse grens (fig. 1). Juist tegenover de kerk verheft zich een ronde mote, „Den Berg” genaamd. Zij vormt daar met haar nog bewaard gebleven voormote een indrukwekkend geheel. De burchtheuvel rijst met een basisdiameter van 40 m nog zowat 9 m boven het modern stratennet op en beheerst aldus de Maasvlakte. De omliggende straten volgen waarschijnlijk het patroon van de grachten die het site omgaven (fig. 2 & 3).

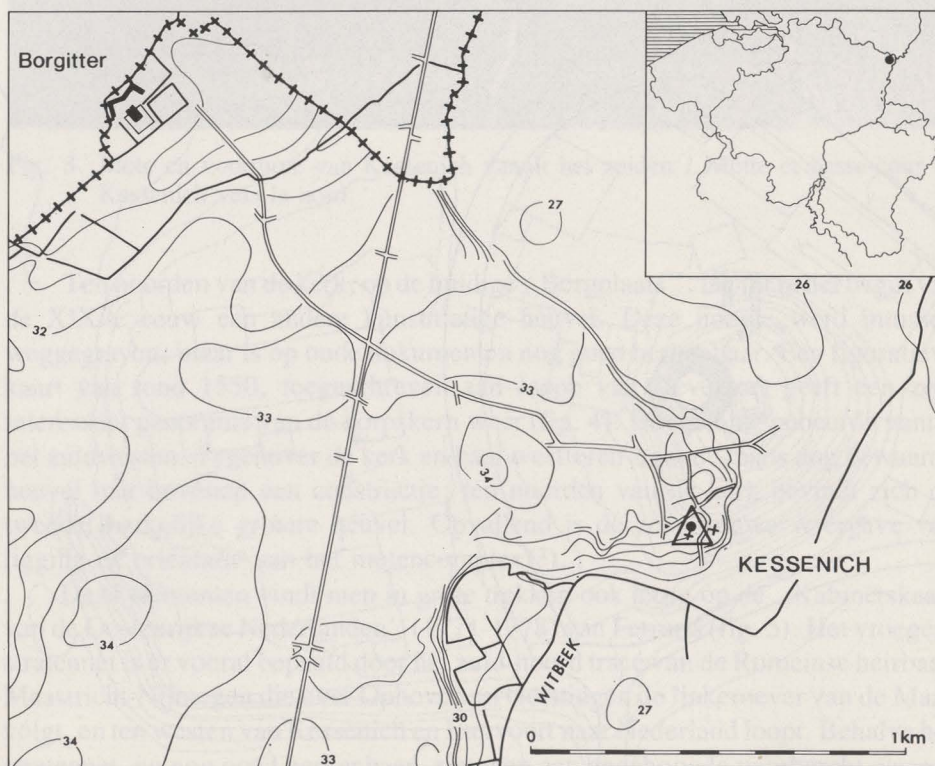

Fig. 1. Algemene topografie / Topographie générale.

* Oprechte dank aan collega's J. De Meulemeester en D. Callebaut voor het herzien van de Nederlandse tekst.

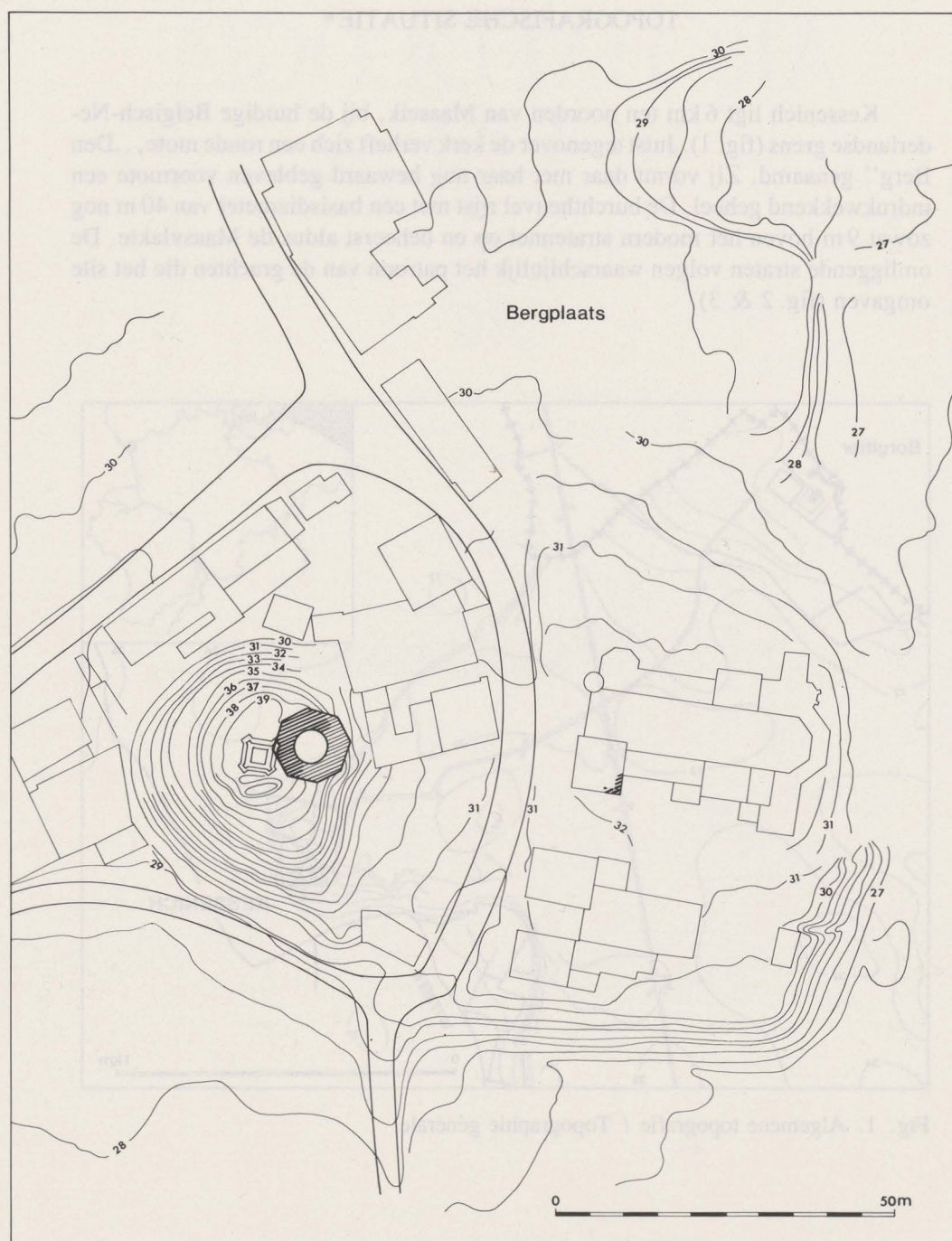

Fig. 2. Fotogrammetrisch plan (opname april 1972) / Plan photogrammétrique (levé avril 1972).

Fig. 3. Mote en voormote van Kessenich vanuit het zuiden / Motte et basse-cour de Kessenich vers le nord.

Ten noorden van de kerk, op de huidige „Bergplaats”, lag tot in het begin van de XIXde eeuw een andere kunstmatige heuvel. Deze hoogte werd intussen weggegraven, maar is op oude dokumenten nog goed herkenbaar. Een figuratieve kaart van rond 1550, toegeschreven aan Jacob van Deventer, geeft een zeer interessant panorama van de dorpskern weer (fig. 4). De opname gebeurde vanuit het zuidwesten. Tegenover de kerk en haar westtoren staat de thans nog bewaarde heuvel met bovenop een constructie; ten noorden van de kerk bevindt zich de tweede merkelijke grotere heuvel. Opvallend is de zeer trouwe weergave van ligging en oriëntatie van het motencomplex⁽¹⁾.

Deze elementen vindt men in grote trekken ook terug op de „Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden” (1771-1778) van Ferraris (fig. 5). Het vroegere stratennet is er vooral bepaald door het zuid-noord tracé van de Romeinse heirbaan Maastricht-Nijmegen die over Ophoven en Geistingen de linkeroever van de Maas volgt, en ten westen van Kessenich en Ittervoort naar Nederland loopt. Behalve het stratennet, nu nog goed herkenbaar, ziet men een opgehoogde voorburcht waarop de kerk staat; ten westen ervan ligt een ronde verhevenheid, de huidige Bergmote,

¹ P. HENKENS, *De geschiedenis van Kessenich* (Roermond 1979) 56; deze kaart van Middel-Limburg, uit het Rijksarchief in Limburg (Maastricht), dateert van rond 1550 en is toegeschreven aan Jacob van Deventer (oorspronkelijke schaal 1:25.000, negat. nr. 770 721-01-06). Vriendelijke mededeling van de Heer H.L. Mordang, fotograaf Rijksarchief in Nederlands-Limburg.

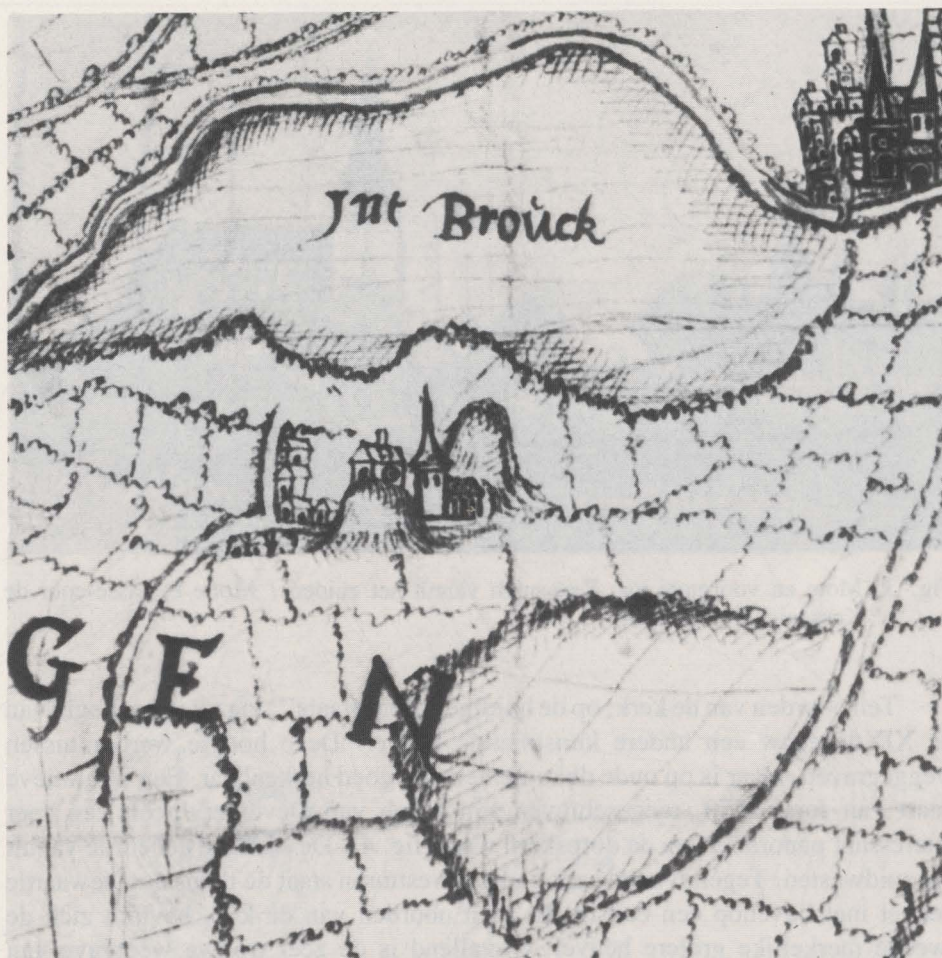

Fig. 4. Figuratieve kaart van Middel-Limburg (partim) toegeschreven aan J. van Deventer (rond 1550). Orig. schaal: 1/25.000 (Rijksarchief Nederlands-Limburg te Maastricht). Foto H.L. Mordang.

Carte figurative du Limbourg central (extrait) attribué à J. van Deventer (vers 1550). Echelle originale: 1/25.000 (Rijksarchief Nederlands-Limburg te Maastricht). Foto H.L. Mordang.

en ten noorden, de nu verdwenen mote op de „Bergplaats”. Die laatste heuvel wordt nog in 1804 beschreven als „une montagne de sable près de l’église de Kessenich” met een oppervlakte van 33 aren en 28 ca⁽²⁾.

Het type van versterking is hier duidelijk: de castrale mote ligt aan het uiteinde van een kunstmatig opgehoogd voorhof. Mote en voorhof waren zeer waarschijnlijk omringd door een gracht. Wat de amper vijftig meter noordelijk gelegen

² P. HENKENS, *op. cit.*, 56.

Fig. 5. Ferraris' Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778). (Copyright Kon. Bibliotheek, Albert I, Kaarten en Plannen, Brussel). A - mote, B - voormote, C - verdwenen mote.

Carte de Cabinet des Pays-Bas autrichiens par le comte de Ferraris (1771-1778). (Copyright Bibl. royale, Albert I, Cartes et plans, Bruxelles). A - motte, B - basse-cour, C - motte disparue.

tweede mote betekent, is niet zo direct duidelijk. Het is moeilijk om het defensief karakter van twee, in bepaalde gevallen zelfs drie moteheuvels, die soms enkel door een gracht van elkaar gescheiden worden, te bepalen. Men vermoedt wel dat bij de verdeling van een nalatenschap, de burchtheuvel als eigendom moeilijk kon opgesplitst worden en men daarom een nieuwe mote opwierp, zodat ieder erfgenaam van zijn eigen statussymbolische heuvel kon gebruik maken. Rekening houdend met de realiteitszin van de middeleeuwse mens, lijkt een dergelijke handelwijze aanvaardbaar, maar toch blijft het voorlopig een hypothese⁽³⁾. Een identiek geval kent men te Merckegem in Frans-Vlaanderen⁽⁴⁾ en te Landen⁽⁵⁾.

³ Deze hypothese werd vooropgesteld tijdens het „Colloque du XXVe anniversaire du C.R.A.M.” (Caen, 2/5 oktober 1980) — *Rapport sur le thème I. La motte*, 1.7.2.

⁴ G. LEFRANC, *Vestiges de mottes féodales en Flandre intérieure-Atlas archéologique I* (Lille 1976) VIII.

⁵ J. DE MEULEMEESTER & A. MATTHYS, *De moten van het Sint-Gitterdal te Landen*, *Archaeologia Belgica* 239 (Brussel, 1981).

ARCHEOLOGISCHE GEGEVENS

Het opperhof

In 1972 werd van 19 juni tot 18 juli door de Nationale Dienst voor Opgravingen een aantal sleuven getrokken met het doel aanvullende gegevens in te winnen in verband met vroeger reeds uitgevoerde opgravingen⁽⁶⁾. Hierbij werd alleen het moteplateau onderzocht.

De burchttoren heeft een achthoekig grondplan met zijden van ongeveer 4 m lengte (fig. 6,1 en fig 7,1). Het oostelijk deel van de toren is, wegens afgravingen van het heuvellichaam, volledig verdwenen. Vermoedelijk werd het gedeelte van de ringgracht tussen mote en kerk, waarover thans een straat ligt, met grond van de oostelijke moteflank gedempt. Uit de bewaarde helft van de toren kan toch nog opgemaakt worden dat de doorsnede van het gebouw in totaal 10 m bedroeg. De 2,60 à 3 m dikke muren omringen een cirkelvormige binnenruimte met een diameter van 4,60 m. Opvallend is dat de burchttoren niet in het midden van het moteplateau geplaatst is, maar wel op de oostzijde ervan. De toren is opgebouwd uit regelmatige lagen Maaseiken die in kalkmortel gebed zijn. De buitenkant en vooral de hoeken waren in veel zwaardere keien opgetrokken. De totaal bewaarde hoogte van de torenruïne bedraagt nog 2,20 m ten overstaan van het binnenste loopvlak. Hier en daar zijn de muurlagen over een kleine afstand in halve visgraat-techniek opgetrokken. De onderzijde van de fundering kon niet worden onderzocht; of de toren al dan niet aangeaard werd blijft dus een open vraag (fig. 8 en 9).

Het plateau en de hellingen zijn bezaaid met zware muurfragmenten in dezelfde techniek uitgevoerd als de torenmuur (fig. 6,2 en fig. 7,2); de niet *in situ* liggende blokken vormen geen veelhoekige omheining, zoals eerder geïnterpreteerd werd, maar behoren tot de afbraakresten van de toren⁽⁷⁾.

Aan de zuidzijde bevindt zich een bijgebouwtje; het vormt een eigenaardige ruitvormige constructie die direct tegen het torenparement aanleunt (fig. 6,3 en fig. 7,3). De muren hebben een dikte van 1 tot 1,15 m en zijn aan de westkant mogelijk voorzien van steunbeertjes, 1,10 bij 1,50 groot. De binnenruimte, waarvan het zuidelijk uiteinde echter niet kon worden opgegraven, heeft een breedte van 1,65 m. De gebruikte materialen zijn van zeer uiteenlopende aard en de constructie is eerder slordig. Naast een basis van mergelblokken vindt men er Maaskeien, stukken baksteen en mortel in verwerkt. De aard van deze aanbouw kan moeilijk bepaald worden. Misschien gaat het om een latere traptoren; men moet er immers

⁶ A. CLAASSEN, De burcht van Kessenich, *Limburg* 16(1967) 74-89.

⁷ A. CLAASSEN, *ibid.*, fig. 4, C.

rekening mee houden dat de ingang vaak op de eerste verdieping lag. In een latere fase kan dan een stenen trapconstructie de wegneembare houten toegangstrap vervangen hebben.

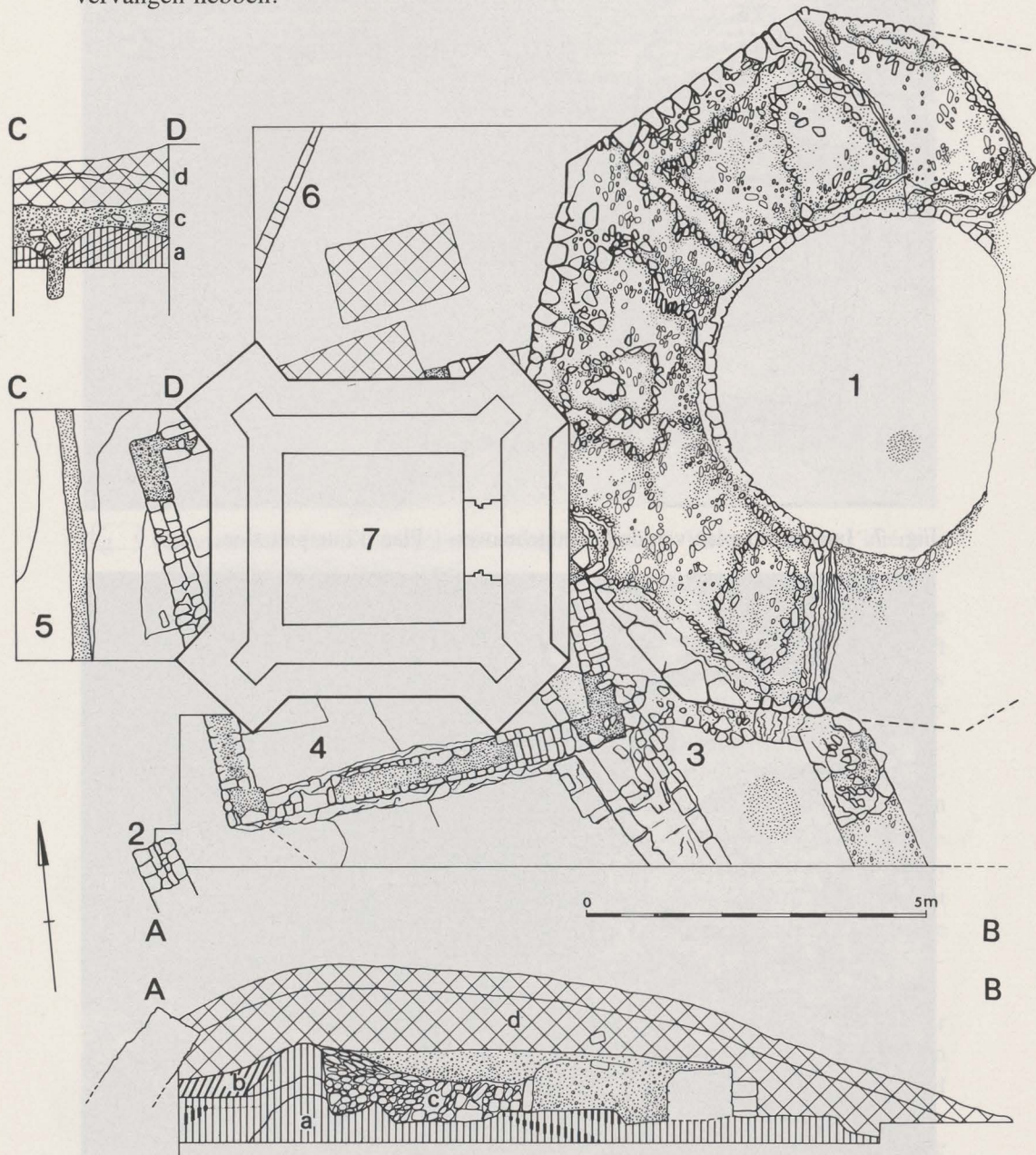

Fig. 6. Opgravingsplan van de burchtgebouwen. Sch. 1/100 / Plan des fouilles. Ech. 1/100.

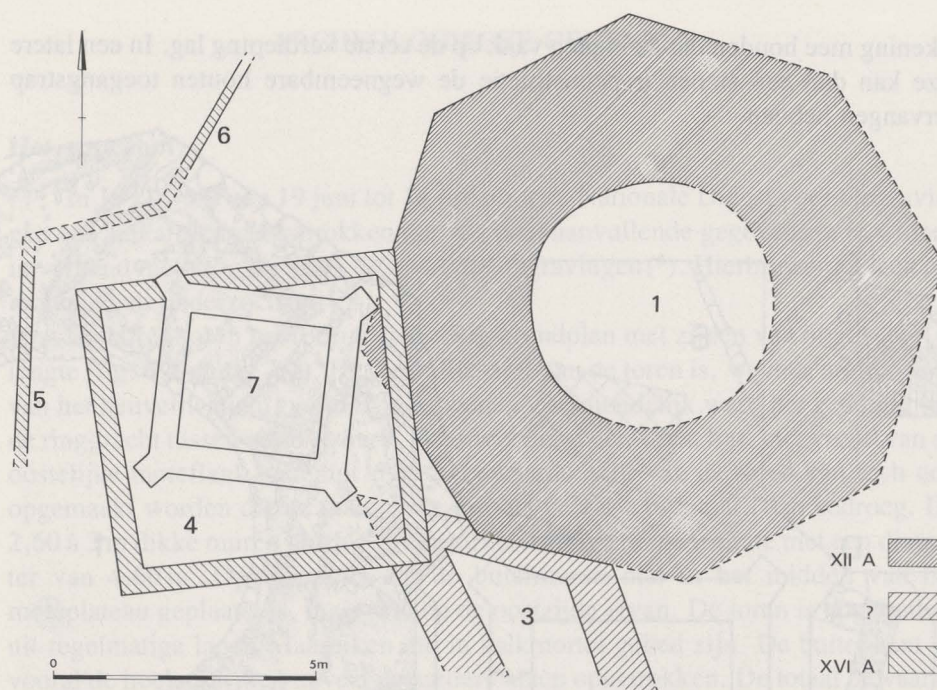

Fig. 7. Interpretatieplan van de burchtgebouwen / Plan d'interprétation.

Fig. 8. Bovenaanzicht van de burchttoren vanuit het westen / Vue générale de la tour castrale vers l'est.

Fig. 9. Binnaanzicht van de burchttoren van uit het oosten / Vue générale de l'intérieur de la tour castrale vers l'ouest.

In een derde en laatste bouwphase richtte men, over een hoek van de primitieve toren heen, een rechthoekig vertrek op (fig. 6,4 en fig. 7,4). Dit gebouwtje heeft een oppervlakte van 6 m bij 6 m. In de stevig uitgewerkte fundering zit opnieuw herbruikt materiaal w.o. Maaskeien, bakstenen en in kalkmortel gebedde mergelblokken. Het is duidelijk dat deze bouw boven de torenruïne werd opgetrokken. De bovenvermelde figuratieve kaart, rond 1550 gedateerd, toont al geen achthoekige donjon meer, maar geeft ons integendeel een goede afbeelding van een oost-west gericht huis (fig. 4). Het lijdt geen twijfel dat de teruggevonden grondvesten en het afgebeeld rechthoekig „kasteel” één en dezelfde constructie vormen. De datum van de kaart geldt dan ook als *terminus ante quem* voor dit gebouw. Het kan ook niet veel ouder dan het midden van de XVIde eeuw zijn, daar in de funderingen scherven van met ringeloortechniek versierde kommen werden verwerkt (fig. 10,11).

Tot dezelfde fase — of iets later — behoort het 0,25 m brede negatief spoor dat aan de westzijde van het zojuist beschreven gebouw werd vrij gelegd. Het is in de ophogingslagen van de mote tot 1 m diep uitgegraven (fig. 6,5 en fig. 7,5). Wat verder naar het noorden is de muurfundering in mergelblokken bewaard gebleven (fig. 6,6 en fig. 7,5); hoewel het negatief spoor niet direkt aan het bewaarde muurtje aansluit, kan het geheel toch geïnterpreteerd worden als een lichte omheining, die de rand van het plateau omgeeft.

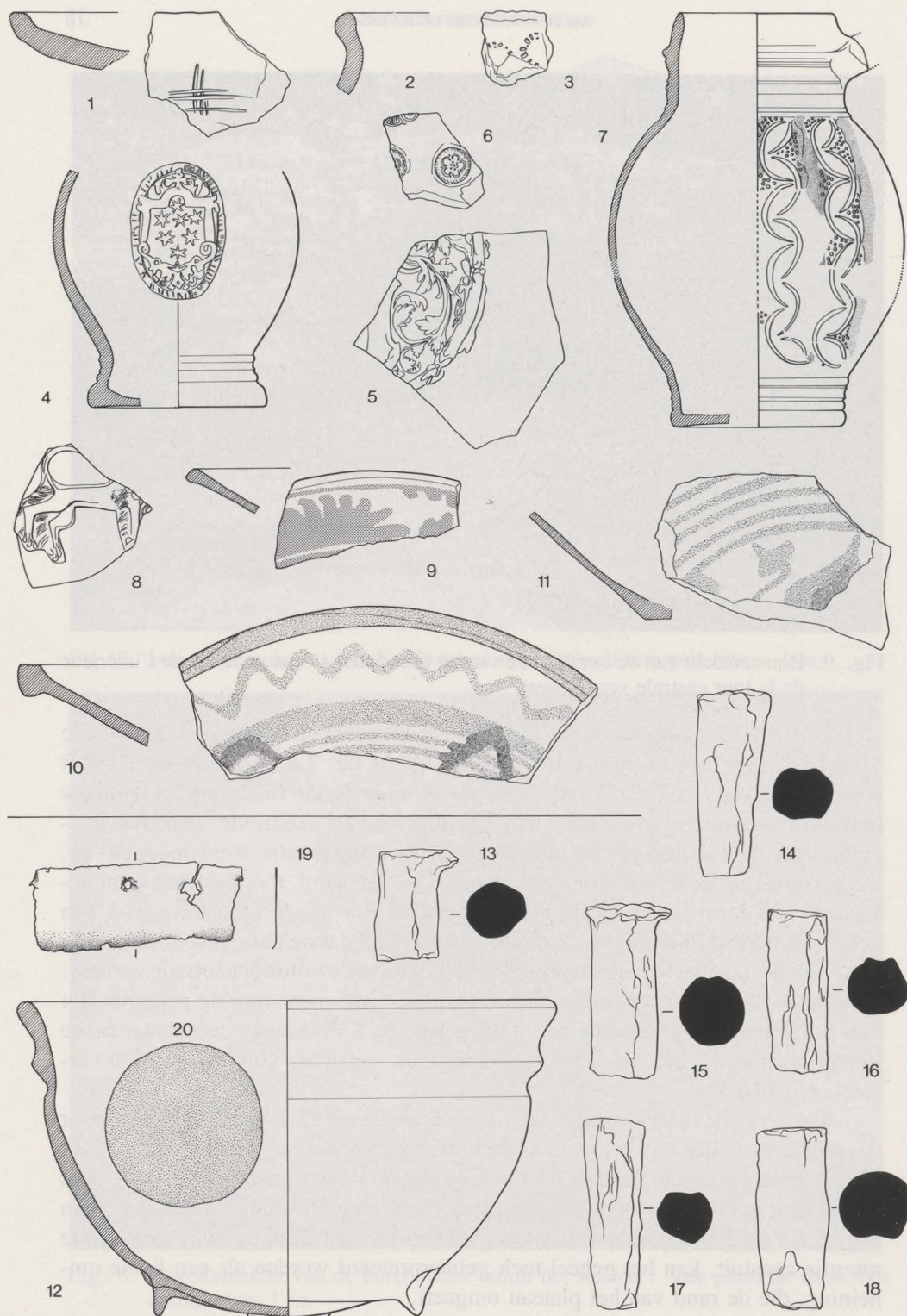

Fig. 10. Het archeologisch materiaal. Sch. 1/3 (nrs 1-19); sch. 1/1 (nr 20) / Le matériel archéologique. Ech. 1/3 (n° 1-19); ech. 1/1 (n° 20).

Het was moeilijk een dwarsprofiel op de heuveltop te bekomen; schatgraverskuilen en de vroegere opgravingen hadden het terrein reeds grotendeels omwoeld. Uitsluitend op de rand van het plateau kon een doorsnede gemaakt worden. Ze leverde echter weinig nieuwe gegevens op. In de schuine ophogingslagen, die wel de opbouwwijze van de mote verduidelijken (fig. 6, profiel A-B, a), vond men oudere scherven, waarschijnlijk meegevoerd uit de naburige prehistorische, Romeinse en Karolingische woonplaatsen. Buiten een besmeten scherf met kamversiering uit de IJzertijd (fig. 10,1), vermelden wij nog stukken van Romeinse dakpannen — *tegulae* en *imbrices*. Dit sluit aan bij de reeds vroeger door A. Claassen gevonden *sigillata* schotel van het type Dragendorff 18/31, waarvan het productiecentrum blijkbaar een Iste eeuwse pottenbakkersoven uit Zuid-Frankrijk is⁽⁸⁾. In de bovenste ophogingslagen treffen we Schinveld-Brunssumadewerk aan dat niet vóór het midden van de XIde eeuw te dateren is. De blauwgrijze waar was uiterst zeldzaam en beperkte zich tot de randscherf van een kogelpot en een schouderfragment met gestempelde rosetten (fig. 10,2-3). Over de ganse oppervlakte van het plateau bleef slechts een klein stukje van het middeleeuws loopvlak bewaard. Het betreft een laagje dat, gespaard gebleven van oudere vergravingen, veel mortelfragmenten en dikke keien omvat, die met de afbraak of herstelling van de achthoekige toren in verband staan (fig. 6, profiel A-B, b). In dit laagje kwam een merkwaardige vondst voor: een uit Maaslands waar vervaardigde kom, gevuld met materiaal uit een muntatelier (fig. 10,12-20 en fig. 11)⁽⁹⁾.

Het numismatisch vondstenmateriaal omvat vijf valse munten, alle *blanken* van het Guénardtype van Karel VI van Frankrijk (1380-1422), die, in plaats van in zilver, in koper vervaardigd zijn. De vijf stukjes zijn zeer verweerd. Daarenboven kwamen nog 101 licht verzilverde koperen onbedrukte ronde plaatjes voor met een gemiddeld gewicht van 2,29 gr en een doormeter van 24 tot 25 mm, duidelijk bedoeld om beslagen te worden. Verder dienen de resten van drie ronde plaatjes, een stukje koper en ± 95 bij ± 35 mm en zes onherkenbare stempels vermeld. Dit vondstenensemble dateert waarschijnlijk uit het begin van de vijftiende eeuw. De echte „Guénardblanken” werden immers vervaardigd tussen 1385 en 1417, terwijl ook het komtype in laat veertiende- en begin vijftiende-eeuwse contexten wordt aangetroffen⁽¹⁰⁾.

⁸ A. CLAASSEN, *ibid.*, 83.

⁹ Deze lijnen zijn te danken aan de Heer W. Vanderpijpen (Konink. Bibl., Brussel), waarvoor onze oprechte dank; J. LAFAURIE, *Les monnaies des rois de France. I. Hugues Capet à Louis XII* (Paris-Bâle, 1951) 381.

¹⁰ Een gelijkaardige kom uit een laat veertiende- begin vijftiende-eeuwse context bij E. LAUWERIJS, *Sauvetage archéologique à Namur en 1967/69*, *Bull. cercle archéol. Hesbaye-Condroz*, IX (1969), 73, fig. 6.

Fig. 11. De muntvondst / La trouvaille monétaire.

Jan II van Bronshorn, heer van Kessenich tussen 1402 en 1429, sloeg munten naar het voorbeeld van grote tijdgenoten. Het ging hierbij om nabootsingen van legenden en afbeeldingen van wel gekende munten, die in de Nederlanden algemeen in omloop waren. Dat dezelfde heer dan ook valse munten liet slaan lijkt zeer waarschijnlijk¹¹. Deze numismatische vondst is uitzonderlijk, maar niet uniek; op de Galooie te Loker werden immers ook valsmuntersactiviteiten vastgesteld¹². Dat deze ietwat onverwachte praktijken op castrale moten plaatsvonden, moge dan toch wel tekend zijn voor de gezaguitstralende functie van die moten. Muntslag, zelfs valsmunterij benadrukt hier dan ook de statussymbolische waarde van de mote, vooral in een periode — XIVde tot XVde eeuw — waarin de heuvel zijn militaire betekenis reeds zal hebben verloren.

Boven het middeleeuws loopvlak liggen de bouw- en afbraaklagen van verschillende latere gebouwen; zij bestaan uit een gemengde afval van baksteen en mergel, mortel en steenslag (fig. 6, profiel A-B, c). Die lagen zijn duidelijk geëffend om een vrij horizontaal loopniveau te bekomen (fig. 6, profiel A-B, d).

¹¹ P. HENKENS, *op. cit.*, 29-32 en 570; C. HOMBROUX e.a., *Munt in Limburg, Kunst en Oudheden in Limburg* 26 (1981) 89-92, fig. 141.

¹² J. DE MEULEMEESTER, *De Galooie te Loker. Brandrestengraf en middeleeuwse mote*, *Archaeologia Belgica* 203 (Brussel, 1978) 28-29.

Tenslotte bedekt een recente ophogingslaag van 1,25 m dikte de top van de mote (fig. 6, profiel A-B, d). Het gaat hier zeker om grond, die werd uitgeworpen bij het uitgraven van de grafkelder van de neo-gothische grafkapel, die er in 1899 werd aangelegd. Uit die twee laatste storingslagen komt vooral laat XVIde-eeuws steengoed uit Raeren (fig. 10,4), verder XVIIde-eeuwse scherven uit Bouffioulx (fig. 10,5-7), majolicaborden uit Noord-Nederland (fig. 10,8) en lokaal aardewerk waaronder grote met ringeloor versierde, XVIde-XVIIde-eeuwse schotels (fig. 10,9-10).

Het neerhof

Naast de burchtheuvel vormde de voormote een kunstmatig platform van 80 op 50 m; alleen aan de zuidelijke en zuidoostelijke flank is de primitieve toestand bewaard gebleven: het neerhofplateau steekt ongeveer 4 m boven het omliggend landschap uit. Vooral de noordkant van het voorhof werd ernstig verstoord door de eeuwenlange begravingen op het kerkhof rond de kerk, wat dan ook de oorspronkelijke grachthellingen sterk heeft gewijzigd.

Op de voormote zijn geen opgravingen verricht. Het voornaamste nog aanwezige element is de Sint-Martinuskerk. Dit fraaie bakstenen gebouw in neo-gothische stijl uitgevoerd is naast en rond een merkwaardige oude toren opgebouwd. Deze toren ligt aan de westgevel van de huidige kerk, in de as van de zuidelijke zijbeuk. Dit was tevens de as van de voormalige, in 1897 afgebroken kerk, waarvan alleen de toren uit mergelblokken bewaard bleef. Op de achtergevel van deze toren bemerkt men nog het spoor van de helling van het dak dat het vroegere schip bedekte⁽¹³⁾ (fig. 12). In de zuidoostkant van deze toren zijn nog resten van een hoek van een oudere toren bewaard; deze was opgetrokken in Maaskeien die fel afsteken tegen de gelijkvormige mergelblokken van de jongere constructie. Men kan er ook nog sporen van een boogvormige opening onderscheiden, die de vroegere middenbeuk met de toren verbond. De bouwtechniek van deze primitieve kerkkern is gelijk aan die welke bij de burchttoren werd aangewend; dat beide gebouwen uit dezelfde tijd dateren ligt voor de hand.

De ligging van de Sint-Martinuskerk op het neerhof zou eerder een oorspronkelijke castrale functie laten vermoeden, die later een publiek en tevens parochiaal karakter verkreeg. Dat deze zienswijze niet gegrond is, blijkt uit de bevindingen van J. Paquay en van H. Van de Weerd, die de Sint-Martinuskerk van Kessenich niet alleen als oorspronkelijke parochiekerk, maar ook als moederkerk van meerdere andere dochterkerken aanzien⁽¹⁴⁾. Dezelfde auteurs menen ook dat deze

¹³ Er bestaan nog verschillende foto's van de toenmalige kerk; cf. P. HENKENS, *op. cit.*, 122, 394, 397, 399.

¹⁴ P. HENKENS, *op. cit.*, 336-339.

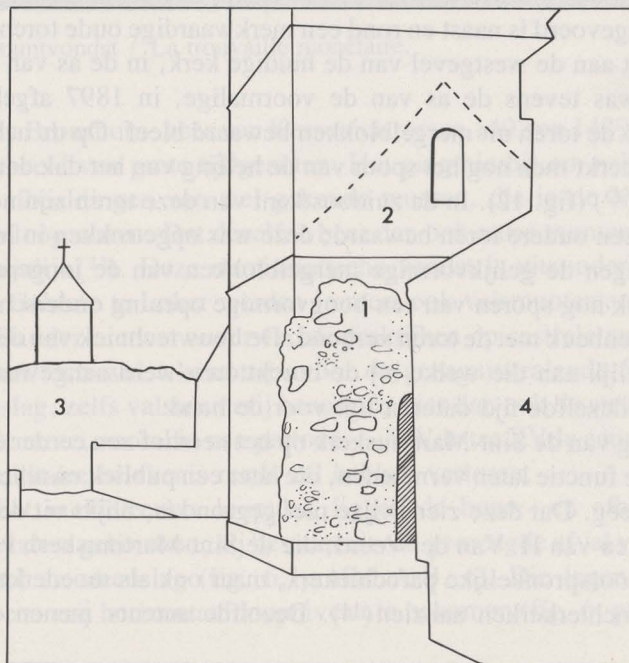

Fig. 12. Algemeen zicht vanuit het oosten: 1) de primitieve kern van de Sint Martinuskerk
 2) sporen van het vroegere dak 3) de mote 4) de neo-gotische kerk.
 Vue générale vers l'ouest: 1) noyau primitif de l'église St Martin 2) traces du toit
 de la nef démolie 3) motte 4) église néo-gothique.

parochie nog voor de Xde eeuw ontstond. De toewijding aan Sint Martinus is in dit verband betekenisvol. Dit alles wordt enigzins bevestigd door een „visitatio” uit het jaar 1400, waarin de aartsdiaken niet alleen de parochiekerk van Sint Martinus vermeldde, maar tevens de H. Maria Magdalenakapel in de motetoren¹⁵).

Daaruit mag besloten worden dat de kerk reeds lang voor de opbouw van de mote op het site bestond. Mogelijk wegens de gunstige topografische ligging aan de rand van het overstromingsgebied van de Maas, werd die plaats dan later uitgekozen om er de nieuwe versterking van het type mote met voormote aan te leggen. Gelet op de aanzienlijke ophoging van het voorhof, is het aanvaardbaar dat een nieuwe kerk werd opgericht. Dit stemt dan weer overeen met de reeds besproken bouwanalogie tussen de vroegste motetoren en de primitieve kern, die in de huidige kerktoren nog is bewaard.

¹⁵ H. VAN DE WEERD, Het landdekenaat Eyck (Maaseik s.d) 95.

HISTORISCHE AANTEKENINGEN EN BESLUIT

Over de bouwgeschiedenis van het kasteel is weinig gekend⁽¹⁶⁾ en teksten zijn uiterst schaars. Wilhelmus en Rogier van Kessenich zijn de oudste gekende heren van die heerlijkheid. Ze worden in 1102 voor het eerst vermeld⁽¹⁷⁾. In 1155 wordt de burcht als *castrum Cassenic* aangeduid. In 1429 doet Johan van Loon afstand van zijn goederen ten voordele van zijn dochter Elizabeth, dit ter gelegenheid van haar huwelijk met Arnold van Horne: „... het ganse lant, sloot ende Heerlijkheit Kessenich ...”. In 1447, na de strijd tussen de „Drie Eigen” en de „Drie Banken” werden nieuwe grenzen vastgelegd; dat dit op het kasteel gebeurde blijkt uit een akte waarvan op de rugzijde stond: „... dat sijn daerbij ende aen sijn geweest op ten Bergh daer alle die drij eygen Heren bij den anderen waren ... ende doen dit geschieden waren op ten Bergh ...”. Uit een armenregister van het midden van de XVIIde eeuw vernemen wij dat de verdeling van de heerlijkheid tussen de familie van Kniphuyzen en Vogelsanck enerzijds en de familie van Walrave van Waes anderzijds, gebeurd is „... den 19n Juli 1653 namiddag op het huis Kessenich op de camer boven de port ...”. Andere archiefstukken verstrekken nog algemene informatie over het gebouw zelf. Zo laat Ferdinand van Vogelsanck, in een brief van 1685, weten dat hij het kasteel grondig liet herstellen. In 1692 kreeg baron Werner van Polant, heer tot Eyll, het recht om het land van Kessenich en Bronshorn in bezit te nemen. Dit gebeurde in aanwezigheid van mejer en schepenen op het kasteel Kessenich. Het is tenslotte in 1804 dat Hendrik Joseph, baron Michiels, het kasteel — of wat er nog van overbleef — aankocht. In het jaar 1899 liet baron Michiels van Kessenich de nu nog bestaande neo-gotische grafkapel, op de ruïnes van het motekasteel, optrekken.

Typologisch mag de burchttoren van Kessenich als een XIIde-eeuwse constructie beschouwd worden. De Loonse motetoren van Brustem, burcht opgericht in 1170 door Lodewijk I, graaf van Loon, is buitenom achthoekig en rond binnenin, zodat de donjon van Kessenich er het best mee kan vergeleken worden. Ook in Brustem is de burchtheuvel omgeven met grachten en beheerst hij een indrukwekkende voormote, waarop nu nog de kerk staat. Als men weet dat de eerste vermelding van de burcht van Kessenich uit 1155 stamt, dan moet men wel aannemen dat de burcht kort vóór deze datum opgericht werd. Van een mogelijke voorganger uit hout zijn geen sporen teruggevonden.

¹⁶ De volgende inlichtingen zijn, tenzij anders vermeld, geput uit P. BOUVEROUX, *De heerlijkheid Kessenich en Bronshorn, Verzamelde Opstellen*, 17 (1942), 39-59.

¹⁷ H. HARDENBERG, *Les divisions politiques des Ardennes et du pays d'Outremeuse avant 1200, Etudes sur l'histoire du pays mosan au Moyen Age, Mélanges Felix Rousseau*, Bruxelles, 1958, 374; P. HENKENS, *op. cit.*, 566.

Zeker vóór het midden van de XVIde eeuw wordt de toren gesloopt en op de ruïnes verrijst vervolgens een vierkantig gebouw. In de XIXde eeuw sluit een grafkapel de evolutie van het gebouwenbestand op de mote af.

Alhoewel de heren van Kessenich sinds ongeveer 1500 op kasteel Borgitter vertoeven, blijft de mote van Kessenich tot ver in de XVIIde eeuw hun machts-symbool en het centrum van de heerlijkheid uitmaken.

RÉSUMÉ

La motte de Kessenich forme encore avec sa basse-cour un ensemble impressionnant (fig. 1, 2, 3). La butte fortifiée a un diamètre de 40 m à la base et s'élève à près de 9 m au dessus des rues environnantes, établies sur les fossés comblés. Une carte figurative attribuée à Deventer et datée de vers 1550, donne une vue prospective du village en direction du nord-est (fig. 4). Outre l'église correctement orientée et la motte surmontée d'une simple maison, la carte donne l'image d'une seconde motte implantée plus au nord, à peu de distance de la première. Ces éléments de plan sont repris sur la « Carte de Cabinet » de Ferraris (1771-1778) et ce n'est que dans le courant du XIXe siècle que cette seconde motte semble avoir été rasée (fig. 5). La présence de plusieurs mottes juxtaposées peut s'expliquer. A l'occasion de partages successoraux, apparaissait la difficulté de diviser la motte; pour sauvegarder le statut symbolique attaché au signe extérieur de la puissance et par la même éviter une fiction juridique, intervenait la multiplication des mottes.

Seul le plateau supérieur de la butte a pu être dégagé et étudié (fig. 6, 7). On y distingue plusieurs constructions d'époques différentes. Une tour castrale, en forme d'octogone, développe un diamètre de 10 m. Ses murs épais de 2,60 m à 3 m entourent un espace intérieur circulaire de 4,60 m de diamètre. La tour n'occupe pas le centre de la motte mais est reléguée en bordure pour mieux dégager le plateau. Au sud de la tour et contre elle, on trouve une petite construction assez grande cependant pour y loger un escalier. Dans une troisième phase, un bâtiment de 6 m sur 6 m, s'élève sur les ruines de la tour primitive. L'identité de cette maison, avec celle figurée sur la carte de vers 1550 est claire. A cette même époque ou un peu plus tard un mur de clôture ceinture tout le plateau supérieur.

Des fouilles antérieures avaient détruit la stratigraphie de l'ensemble, mais, en bordure de plateau, une coupe permit d'entrevoir l'évolution générale du site. Les couches obliques appartiennent à la phase d'érection de la motte (fig. 6, coupe A-B, a); elles contenaient des tessons de l'Age du Fer et de l'époque gallo-romaine, les tessons les plus récents ne sont pas antérieurs à la moitié du XIe siècle. Le niveau d'occupation médiévale recélait une tèle d'origine mosane contenant un matériel de faux monnayeur (fig. 10, 12-20 et fig. 11). Outre 6 coins monétaires, on découvrit encore une plaque de cuivre laminé, 104 flans vierges et 5 imitations de blancs Guénard à l'effigie de Charles VI de France (1380-1422). La majorité des trouvailles date des XVIe et XVIIe siècles et provient des couches supérieures de démolition et d'un épais remblai accumulé à la suite de creusement des caveaux d'une chapelle funéraire établie sur les ruines en 1899.

La basse-cour forme un plateau artificiel de 80 m sur 50 m et surplombe encore les terres voisines de près de 4 m (fig. 1, 2, 3). Aucune fouille n'eut lieu à cet endroit où les habitations privées entourent l'église et son cimetière. La tour occidentale du sanctuaire conserve encore aujourd'hui au sud-est, les restes d'une

tour plus ancienne contemporaine, du moins par la technique, de la tour castrale (fig. 12). L'église dédiée à St Martin était le centre d'une paroisse-mère déjà avant le Xe siècle; elle devait donc occuper le terrain avant la construction de la motte et de sa basse-cour. Ceci explique peut-être sa démolition et sa reconstruction lors de l'établissement de l'ensemble fortifié, comme semble le prouver l'identité de mise en œuvre de la tour ecclésiastique et de la tour castrale. Le caractère public de l'église paroissiale explique certainement la présence d'une chapelle castrale dédiée à Sainte Marie Madeleine à l'intérieur même de la tour seigneuriale.

INHOUDSTAFEL

Topografische situatie	5
Archeologische gegevens	10
Historische aantekeningen en besluit	20
Résumé	22

plus sont repris sur la « Carte de Cabanis » de Perrais (1773-1778) et ce n'est que dans le courant du XIXe siècle que cette seconde motte semble avoir été rasée (fig. 5). La présence de plusieurs mottes juxtaposées peut s'expliquer. À l'occasion de partages successoraux, apparaissait la difficulté de circonscrire le manoir, pour sauvegarder le statut symbolique attaché au signe de la puissance et par la même éviter une fiction juridique, intervenait la multiplication des fossés.

Seul le plateau supérieur de la butte a pu être dégagé et étudié (fig. 6, 7). On y distingue plusieurs constructions d'époques différentes. Une tour castrale, en forme d'octogone, développe un diamètre de 10 m. Ses murs épais de 2,50 m à 3 m entourent un espace intérieur circulaire de 4,60 m de diamètre. La tour n'occupe pas le centre de la motte mais est reléguée en bordure pour mieux dégager le plateau. Au sud de la tour et contre elle, on trouve une petite construction assez grande cependant pour y loger un escalier. Dans une troisième phase, un bâtiment de 15 m sur 6 m, s'élève sur les ruines de la tour primitive. L'existence de cette maison, avec celle figurée sur la carte de vers 1550 est claire. A cette même époque ou un peu plus tard on mur de clôture entoure tout le plateau supérieur.

Des fouilles antérieures avaient défrayé la cartographie de l'ensemble, mais, en bordure de plateau, une coupe permit d'observer l'évolution générale du site. Les couches obliques appartiennent à la phase d'occupation de la motte (fig. 6, coupe A-B, a); elles contiennent des tessons de l'Âge du Fer et de l'époque gallo-romaine, les tessons les plus récents ne sont pas antérieurs à la moitié du XIe siècle. Le niveau d'occupation médiévale recelait une série d'objets monétaires commençant un matériel de faux monnayeurs (fig. 10, 12-20 et fig. 11). Outre 6 coins monétaires, on découvrit encore une plaque de cuivre isolée, 104 clous vierges et 5 imitations de billes. On trouva à l'effigie de Charles VI de France (1380-1422). La majorité des trouvailles date des XIVe et XVe siècles et provient des couches supérieures de démolition et d'un épais remblai accumulé à la suite de l'effacement des caveaux d'une chapelle funéraire établie sur les ruines, en 1599.

La base-cour forme un plateau artificiel de 30 m sur 30 m et surplombe encore les terres voisines de près de 4 m (fig. 1, 2, 3). Aucune fouille n'a été faite à cet